

'ובוגדים באדום תוסף' – מיהו הבוגד הגדול?

תגובה למאמרו של אייל ורד

במאמרו² רוצה הרב אייל ורד לחשוף את זהותו של "הבוגד הגדול"³ בשאול, זאת בעקבות מדרש חז"ל בפסיקתא דרב כהנא.⁴ עניינו המרכזי של המאמר – ניתוח פרטי סיפור מותו של שאול על פי גרסת הנער העמלקי (שמ"ב א') ולאור מדרשי חז"ל, תוך ניסיון "לקרב אותם עד כמה שניתן לפשטי המקראות עצמם".⁵ ורד סבור שהבוגד הוא דואג האדומי המתחפש לנער העמלקי.

אפנה את תשומת הלב לפירושו של רש"י בעניין זה, המתייחס למדרש חז"ל הנ"ל ומציין: "יש בפסיקתא שזה הוא דואג, ואינו מיושב על לבי [ההדגשה שלי, א"ס]".⁶ הרב ורד אינו מזכיר כלל את רש"י במאמרו. להערכתי, קריאה צמודה בשמ"ב א' מצדיקה את הסתייגותו של רש"י מהמדרש הנזכר לעיל, ואציין בהקשר לכך את הטעמים הבאים:

- א. קיימת היכרות קרובה בין דוד לדואג, כפי שעולה מהכתוב בשמ"א כ"ב, כב. דוד אמור לזהות את דואג ממרחק.
- ב. סביר להניח שדוד חתן שאול, שהיה מיושבי השורה הראשונה בשולחן המלכות (שמ"א כ', כה-כז) כאחד משרי הצבא הבכירים אשר לשאול (שמ"א י"ח, ה, יג), הכיר היטב את דואג המשמש במשרה בכירה בחצר שאול (שמ"א כ"א, ח), וכך גם הכיר דואג את דוד. האם העריך דואג, לדעת הרב ורד, שיצליח לשטות בדוד על ידי התחפשות?
- ג. הנער העמלקי המגיד מוצג לקורא כ"נער"⁷ (שמ"ב א', ה, ו, יג). זוהי דמות שקשה להלמה עם דמותו של דואג.

1. פרפרזה על משלי כ"ג, כח.
2. א' ורד, 'הבוגד – לפרשת נפילתו של שאול בהר הגלבוע – עיון מחודש במדרשי חז"ל', **מגדים** נב, תשע"א, עמ' 59-71. מכאן ואילך הפניות סתמיות יפנו למאמר זה.
3. עמ' 59.
4. פסיקתא דרב כהנא זכור פסקא ג טז, מהד' מנדלבוים עמ' 52.
5. עמ' 59.
6. רש"י לשמ"ב א', ב. מצוטט על פי מהדורת הכתר, רמת גן תשנ"ג.
7. המשמעות היא, אל נכון, אדם צעיר, כפי שמתורגם ביונתן על אתר: "עולימא".

ד. גם אם נקבל את תאוריית הרב ורד, שהנער הוא דואג המחופש, עד כדי כך שדוד לא זיהה אותו בעת מפגשם בציקלג, קשה להניח שבמהלך תחקורו של העמלקי דוד לא זיהה אותו כדואג. יתרה מזאת, גם לאחר הריגתו ממשיך דוד לכנותו "המגיד" (שמ"ב ד', י). האם גם לאחר מותו לא נתגלתה זהותו של דואג?

לאור האמור נראית לי הסתייגותו של רש"י: "ואינו מיושב על לבי". בנוסף לנזכר לעיל, אבקש להעיר על הקושי העולה מהשוואת שתי הגרסות למות שאול (שמ"א ל"א ושמ"ב א'). הרב ורד⁸ עומד על הסתירה בין שתי הגרסות ומזכיר את גישותיהם של הרב יעקב מדרן ופרופ' יאירה אמית באשר לזיהוי הנער העמלקי.⁹ שני האחרונים סבורים, שמדובר בנער עמלקי מתחפש ללוחם ישראלי הבא משדה הקרב.

אזכיר כי הרב מדרן¹⁰ אינו דן בסתירה שבין שתי הגרסות, ברם הוא סבור שאכן אמת דיבר העמלקי. לדעתו של הרב מדרן, הנער העמלקי השלים את הריגת שאול ולאחר מכן בזז את גופתו. התנהגותו האלימה והאכזרית תואמת את דרך ההתנהגות הכללית של עם עמלק, שבגללה הוענש כפי שהוענש. לעומת הרב מדרן, יאירה אמית מפנה את תשומת הלב לכך שבמקרא אנו מוצאים שלוש גרסות לסיפור מות שאול ולא שתיים.¹¹ הגרסה השלישית מצויה בדה"א י'. גרסה זו דומה בעיקרה לגרסה שבשמ"א ל"א, אולם היא שונה ממנה במספר פרטים ומתעלמת לחלוטין מסיפור העמלקי.¹² אמית דנה בסתירה שבין הגרסות שבספרי שמואל ומגיעה למסקנה (המצויה כבר בכותרת המשנה במאמרה) שהגרסות השונות משקפות מגמות ספרותיות שונות. הבאת גרסת העמלקי, המפרטת את אופן הריגת שאול ובזיזת גופתו, נועדה לסגור מעגל של מלחמות שאול בעמלקים. תחילת המעגל בשמ"א ט"ו וסיומו בשמ"ב א', כאשר "מביא נער עמלקי את סימני מלכותו של שאול אל דוד העתיד לרשת את המלכות".¹³ תיאור זה מועצם על רקע מלחמתו של דוד בעמלקים, שבה "לא יחיה איש ואשה" (שמ"א כ"ז, ט).¹⁴

8. עמ' 59-61.
9. עמ' 61, הערה 3. ורד מעריך שם, שהצעתו פותרת את הקושי טוב יותר מהמוצע בשתי הגישות הנ"ל.
10. י' מדרן, 'עמלק', בתוך: א' בזק (עורך), **על דרך האבות**, אלון שבות תשס"א, עמ' 383-387.
11. י' אמית, 'שלוש ואריאציות על מות שאול: עיון בעיצוב העולם, במהימנות ובמגמתיות בסיפור המקראי', **בית מקרא** ק, תשמ"ה, עמ' 92-102.
12. שם, עמ' 98-99. לדעת אמית, השוני בפרטים וההתעלמות מסיפור הנער העמלקי נובעים מגישתו הבסיסית של בעל דברי הימים, שכתב את ספרו כדי לפאר את דוד ואת מעשיו. ההתעלמות מהנער העמלקי מטרתה – לדעת אמית – "לא לעורר בקורא הרהורים הקשורים במעשיו של דוד בתקופת המלחמה עם פלישתים".
13. אמית (לעיל, הערה 11), עמ' 100.
14. אמית הולכת כאן בדרכו של א"ב ארליך, המציין שסיפור הנער העמלקי מדגיש את חטאו של

נראה לי שנכון היה שהרב ורד יביא במאמרו גם את גישתו של פרופ' יהודה אליצור המנחת, הן בחידת הנער העמלקי ומציע הסבר לסתירה שבין שתי הגרסות בספרי שמואל.¹⁵ אליצור משייך את הנער העמלקי לחבורת "נערים מגידים" – מעין שירות מודיעין של השבטים העמלקיים. תפקיד 'שירות המודיעין' היה לשוטט ברחבי האזור ולהעביר דיווחים לשולחיו על מקומות ועל הזדמנויות שבהם ניתן לשדוד ולבזוז מבלי להיתקל בהתנגדות עזה (לדוגמה, פשיטה על חללי מלחמה בתום הקרב והסתלקות הצבאות). בשמ"ב א' עוקב הנער העמלקי אחר תוצאות הקרב בגלבווע ובא לבשר לשולחיו המצויים כבר בציקלג על הזדמנות נוספת לביזה. הוא לא ידע שדוד ואנשיו היכו בעמלקים והשתלטו מחדש על ציקלג. התחפשותו ללוחם ישראלי נועדה "לטשטש את העובדה שאין הוא אלא מרגל עמלקי המסתובב בכל שטחי ישראל".¹⁶ בבואו לציקלג הבין שהמצב השתנה ולכן נאלץ להשתמש בתחפושתו כדי לתמוך בסיפורו. בחקירתו התמוטטה גרסתו לחלוטין לנוכח בקיאותו של החוקר דוד במגוון האוכלוסייה בארץ. זאת הסיבה, בין היתר, לשינוי גרסתו בעניין ייחוסו מ"גר" ל"בן גר" ועוד. אליצור במאמרו הראה אל נכון, שניתן לעמת את גרסת הנער העמלקי עם סיפור המעשה המקורי (שמ"א ל') ללא סתירות מהותיות. גישתו של אליצור אינה נוגדת את גישת אמית, ארליך¹⁷ או הרב מדן. הסברו הפרגמטי של אליצור מעצים את הגישה הספרותית המצויה אצלם, שבמרכז סגירת המעגל העמלקי בחיי שאול.¹⁸

הרב ורד מודע לכך שסיפור העמלקי הוא בבחינת עונש על חטא שאול.¹⁹ הוא גם סבור, בצדק, שחז"ל קשרו בין דואג האדומי לבין עמלק בהיותו נכדו של עשו האדומי.²⁰ אולם נראה לי שהרב ורד בזיהויו את הנער העמלקי בדואג האדומי החמיץ את עומק פשוטו של הסיפור. בכך כאמור כבר הבחין רש"י, שהעיר על דעת ר' יצחק בפסיקתא דרב כהנא: "ואינו מיושב על לבי".

שאול. שאול לא השלים את הציווי של מחיית עמלק, לעומת דוד המנצח את עמלק – "חרפה יתרה נודעת לשאול שהמיתו – עמלקי, איש חרמו של ה'". ראו: א"ב ארליך, **מקרא כפשוטו** ב, ניו יורק 1969, עמ' 180-181.

15. 'אליצור, 'הנער המגיד ומשפטו בצקלג', בתוך: 'אליצור וע' פריש (עורכים), **ישראל והמקרא – מחקרים גיאוגרפיים, היסטוריים והגותיים**, רמת גן תש"ס, עמ' 121-129.

16. שם, עמ' 126.

17. ראו לעיל, הערה 14.

18. מעגל דומה בחיי שאול מתחיל בהסרת האובות והידעונים מן הארץ (שמ"א כ"ח, ג) ומסתיים בסיפור אשת בעלת האוב (שמ"א כ"ח), סיפור הקשור בטבורו למלחמתו האחרונה של שאול ולמותו.

19. עמ' 69.

20. עמ' 66-67.